

У травні 2010 року відсвяткував свій 60-річний ювілей кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу української літератури ХХ століття Інституту літератури Анатолій Григорович Шпиталь.

Багато років свого життя Анатолій Григорович віддає науці. Очевидно, що перший внесок у розвиток своєї улюбленої теми – теми українського історичного роману – зробив він уже в той далекий 1950 рік, почавши писати історичний роман власного життя під назвою **“Я, Анатолій”**. Спершу – сумлінне навчання у школі, далі – на філологічному факультеті університету Шевченка (1972 – 1977 рр.). За тим – праця над **соборами** дитячих душ – робота вчителем історії в Лецьківській середній школі Переяслав-Хмельницького району Київської області, трохи пізніше – учителем української мови та літератури в Сосновецькій середній школі. Усе це значною мірою визначило його наукову долю... Зокрема, наблизило момент вступу до аспірантури Інституту літератури (1978 р.). Тут Анатолій Григорович написав, а далі захистив свій перший науковий **манускрипт з вулиці Грушевського** на тему **“Проблемні формування морального світу сучасника в радянській літературі (досвід порівняльно-типологічного аналізу на матеріалі української і латиської прози 1960–1970-х років)”**. З 1981 року Анатолія Григоровича Шпиталья зараховано у штат співробітників Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка.

Упродовж багатьох років А.Г.Шпиталь натхненно й самовіддано працює **на смиренному полі літературознавства**. Не одну статтю, літпортрет, розлогу працю присвятив дослідник літературі дружніх прибалтійських народів (**“Проблема збереження і відновлення національної ідентичності в латвійській та естонській літературах”**, **“Своєрідність національної психології в українському та прибалтійському романі”**, 1996–1999 рр.), зробив свій внесок і в шевченкознавчу галузь, аналізуючи проблемний пласт **“Шевченко і Латвія – переклади, дослідження, впливи”**. Досліджував тему Великої вітчизняної війни в українській прозі (**“По сторінках партизанської преси”**, 1985), романістику другої половини ХХ століття, зокрема історичну (**“Історична проза Павла Загребельного”**, 1986; **“Історична проза. Рік 1987”**, 1987; **“Проблема вибору в сучасній прозі”**, 1989 тощо). Своєю багатолітньою працею Анатолій Григорович довів, що його дослідницька діяльність – то не просто **розгін**, а добре, вистояне **черлене вино науки**.

Хочеться побажати нині Анатолію Григоровичу нових досягнень, цікавих ідей та можливостей утілити їх, упевненого професійного зростання, духовної стійкості, життєлюбної наснаги, енергії, оптимізму, якими наділений він долею сповна. І ще не раз – величних, **дивовижних наукових звершень**.

Анатолій Шпиталь

УДК 821.161.2–311.6.09

ІСТОРИЧНІ РОМАНИ ІВАНА БІЛИКА

У статті розглядаються романи про минуле Івана Білика, письменника, для якого історична гіпотеза часто стає поштовхом для написання художнього твору, де піднімаються пласти давнини, обійдені історичною наукою або ж тенденційно нею трактовані.

Ключові слова: Іван Білик, “Меч Арея”, гуньська держава, язичництво, Ольвія, Пантикапей, скіфське царство, Савмак.

The paper thematises the historical novels by Ivan Bilyk, arguing that they often arise from certain historical hypotheses, and touch upon the strata of the past which tend to be ignored or misinterpreted by the scientific history.

Key words: Ivan Bilyk, "The Arey's Sword", the Hun state, paganism, Olviya, Panticapaeum, Scythian state, Savmak.

До свого 80-ліття Іван Білик прийшов до читачів з великим романом "Яр", написаним ще тридцять років тому. У ньому вперше показана діяльність ОУН на Донеччині. Але, здається, марно чекати на якийсь розголос. Як писала Р. Харчук, від творів "батьків" нічого цікавого не очікують і сприймають їх як застарілі. "Такий підхід зумовлений передусім відмовою від соцреалізму читацької спільноти" [4, 39]. Наразі ж маємо автора, далекого як від офіційної радянської історії, так і від соцреалізму, творча практика якого заслуговує на пильну увагу.

Як приходять до прозаїків теми творів, кожен із них міг би розповісти сам. А от тема роману "Меч Арея" буквально впала І. Білику на голову в бібліотеці Спілки письменників. Це була тоненька книжечка Олександра Вельтмана "Аттила і Русь IV – V століть", видана 1858 року. Вона стала поштовхом до написання роману, який витримав у нас і за кордоном п'ятнадцять (!) перевидань. Сучасник О.Пушкіна О.Вельтман писав, що Аттила був не диким сином степу, не вождем кочових племен, а "великим руським князем". Ані Л. Гумільов, ані М. Грушевський не вірили в "слов'янськість" Аттили, хоч український історик зауважував про деякі моменти, які вказували на слов'янські елементи в державі Аттили. Ця держава мала територію від Рейну до Кавказу й від Дунаю до Балтики.

Писався роман "Меч Арея" в 1970 році, у час, коли тиск ідеологічного пресу ставав дедалі сильнішим. Дещо затих шабаш навколо "Собору" Олесь Гончара, натомість були інші цілі – "Мальви" Р. Іваничука, "Турецький міст" Р. Федоріва, "Неопалима купина" С. Плачинди і Ю. Колісниченка, твори Б. Харчука та І. Чендея... А в час виходу роману (1972 р.) прокотилася друга після 1965 року хвиля арештів. Згадуючи слова Григора Тютюнника "літературі, як яблунці – погода потрібна", можна зауважити, що І. Білик видав свій роман у страшну негоду. І не йшов він легко – у закритій рецензії П. Толочко його знищив. Але автор написав післямову "Аксіоми недоведених традицій", і роман з'явився на світ. У книгарнях його побачив П. Толочко й написав "куди слід", а також і в "Літературну Україну" – рецензію "Всупереч правді історії". У статті О. Яковлева у "Правде" (того, що потім став "архітектором перебудови") "Проти антиісторизму" були різкі загальні слова про класовий підхід, але й був приклад – "Меч Арея": "Іван Білик, прагнучи якнайбільше прославити міфічного князя Богдана Гатила, договорився до того, що оголосив, нібито під цим ім'ям виступав вождь гуннів Аттила". Роман можна було б і замовчати (а це було одним із видів критики), але ота післямова була страшнішою від самого твору. Прудкі "мистецтвознавці в цивільному" кинулись до книгарень, але весь наклад був уже фактично розпроданий, роман пішов до людей.

Що ж, право на власну версію історії має кожен автор твору про сиву давнину. Можна лише посміхатися, коли читаєш сучасні російські історичні романи: ніякого татаро-монгольського іґа не було, був союз Московської Русі зі Степом, а грізний Батий був їхній Батя... Тоді ж кожний відхід від ідеологічних канонів жорстко карався. А ще коли цей відхід благословляє сам Костянтин Багрянородний, візантійський імператор, визначний історик, пишучи: "Цей народ ми називаємо скіфами або гунами. Щоправда, самі себе вони звать

русами". Отже, приймаючи концепцію І. Білика "гуни – скіфи – слов'яни", ми продовжуємо нашу історію вглиб ще на 500 років, а портрети зображених на знайдених археологами вазах – то зображення наших предків, "наших дядьків, яких сотнями знайдеш у кожному українському селі" (І. Білик). Ідеологічних церберів допікало ще й те, що автор "штучно переніс зародження козацтва на тисячоліття раніше" [3, 8], адже тема козацтва – це було тоді, у 1972 році, табу, самого П. Шелеста "били" за "ідеалізацію козацтва", а Л. Махновця за те, що в дослідженні "Григорій Сковорода" писав про знищення Катериною II "славної Запорозької Січі", каменували за саме слово "славної", адже Січ, на їхню думку, була "історичним пережитком".

Справді, історія роману "Меч Арея" варта цілого дослідження, приміром, як праця В. Ковалю "Собор" і навколо "Собору". "Проробляли" автора й у Спілці письменників, на засіданні секції прози, але все "спустили на гальмах". Д. Міщенко як редактор твору не обмежився виступом на захист, вирішив написати ґрунтовну відсіч. А коли готувався до неї, натрапив на матеріал про антів, що підштовхнув його до створення чудової трилогії "Синьоока Тивер", "Лихі літа Ойкумени" й "Розплата", котра стала одним з визначних досягнень нашої історичної романістики.

А завершимо розмову про роман словами І. Білика з післямови, де вказується, що не треба соромитися гуннів і скіфів, "бо все то наше, і все то – ми, бо ми успадкували кров наших далеких і прадавніх пращурів, а разом з кров'ю пам'ять тих часів, і ця істина вже не потребує жодних доказів".

На початку 1980-х років І. Білик приносить до видавництва "Радянський письменник" роман "Похорон богів". І хоч позитивні рецензії написали В. Близнець, який нещодавно переклав "Повість врем'яних літ", і доктор історичних наук М. Котляр, видавництво боялося "проскрибованого" І. Білика й дало рукопис на рецензію відомому археологові, який не схвалив твір до друку. Однак "благословив" цей твір наш видатний історичний романіст Р. Федорів.

Що ж злякало науковців? І. Кравченко, який разом з І. Біликом працював у "Літературній Україні", досить докладно передав шестирічну історію боротьби за роман, який урешті вийшов у 1986 році [див.: 1]. Так, у рецензії В. Близнець зауважив, що автор пише не історію князів, "він пише історію народу, історію його самобутнього діяння, його духу і культури, його вірувань, філософських, поетичних уявлень про світ, історію боротьби наших предків проти будь-якого чужоземного втручання, за повноправний самостійний розвиток держави в колі найбільш цивілізованих народів тієї доби; таких народів, як греки, болгари, франки...". Але вразило рецензента те, що автор зобразив своєрідне норманське іго, перебільшуючи роль норманів в історії Київської Русі. Фактично у творі І. Білик вершив суд над усіма Рюриковичами, переглянув і переосмислив "варязьку теорію", дав свою картину раннього періоду в житті східних слов'ян, починаючи від Оскола і Кия, від "покликання Рюрика і його братів на Русь і до вигнання їх з Києва Володимиром Святославичем". Не шкодує чорних барв автор, щоб показати цих зайд, котрі гордовито походжали вулицями Києва, збиткувалися над городянами. Мали руські землі до приходу варягів свою державність, високу культуру і звичаї, зв'язки із сусідніми країнами. А покликані варяги – то міф, вони, як Свенельд, добивалися влади, мали свою гвардію і, за характеристикою академіка Б. Рибаківа, "уособлювали варязьке начало в управлінні Руссю". І була варязького походження Ольга – Хельга її ім'я було, і Олег чужинець – звали його Хельгі. Але були також варяги, котрі вросли у слов'янський світ, їх автор зображає з неприхованою симпатією.

Але головне – назва твору. Яких богів мають поховати слов'яни? Історична сторона твору – полеміка з усталеними поглядами: регентство Добрині

(Доброчина) над Володимиром, Малуша – не лише дочка деревлянського князя Мала, а й дружина (не ключниця!) Святослава, отже, княгиня на Русі. А от релігійна сторона добре розглянута у статті М. Сороки “Язичництво і християнство в історичних романах Івана Білика (“Меч Арея” і “Похорон богів” [див.: 4]. Автор рецензії зазначив, що в першому романі наявні тільки поодинокі вияви християнства (лише два герої охрещені – Годой і Єutihій), а от у “Похороні богів” релігійний план розвинутий значно більше. “Відразу зауважимо, що І. Білик із симпатією ставиться до язичництва і з антипатією – до нової релігії – християнства. Прийняття християнства показано як вимушений акт, до якого вдався Володимир і Доброчин (Добриня), виходячи насамперед із національних і станових інтересів, перспектив державного розвитку. Діяв принцип: із двох лих вибиралося менше”, – стверджує М. Сорока. Справді, ці слова передають сутність твору. Рецензент дуже точно зауважив, що язичництво – це релігія національна, в якій акумульовано погляди на життя певного народу, а інша віра – інтернаціональна, що об’єднує людей на спільній світоглядній і морально-етичній основі. У романі І. Білик пише: “Великий князь охрестився і став мовби чужим киянам, ще чужішим він мав стати після шлюбу з сестрою грецького царя. Кияни ледве спекалися варягів, одчувши себе господарями в своєму городі і на своїй землі, а до Києва знову збиралися нові зайди, які потопчуть їхні усталені віками звичаї і закони дідів”. Як тут не згадати П. Загребельного, який у романі “Тисячолітній Миколай” (1994) ніби “ревізував” свій роман “Диво” (1968) і писав про прийняття християнства: “У Києві додалося жорстокості з новим Богом, а в людях народилися лицемірство і дворушність”. Справді, над розділом цього роману П. Загребельного “Смерд” ніби нависає питання: чи було вже таким щастям прийняття християнства Київською Руссю? І в романі І. Білика ми читаємо: “Заплакав многий люд київський, говорячи: “Настав кінець світу і кінець нашим богам”. І ходили кияни городом і Подолом і ревно голосили. Котрі хрещені з давніх літ – ці співали і веселились, кажучи: “Попалимо і поскіпаємо богів поганських на Священному горбі!”. “Переривався еволюційний шлях розвитку, – зазначає М. Сорока, – і починався революційний, який штучно насаджувався на національному ґрунті” [3, 136].

1989 року побачила світ книжка І. Білика “Золотий Ра”, за яку в 1991 році він отримав Національну премію України імені Тараса Шевченка. Своєрідним епіграфом до неї можна навести слова давньогрецького історика Геродота, який виступає як літературний персонаж твору: “Історія не має права нічого замовчувати, інакше то буде не історія, а політика. Що зможуть наступні покоління довідатися про минулі часи, коли знатимуть лише один бік справи? Історик повинен записувати все, хоча вірити всьому тому не зобов’язаний”. Підзаголовком книжки стали слова “Геродотові історії у вільному переказі”. Лише нещодавно вийшла “Історія” Геродота в українському перекладі, який можна назвати науковим. А в І. Білика Геродот “вільно переказаний”, український автор відштовхувався від історичного матеріалу, творив на його основі новели і притчі. Були відібрані такі історичні епізоди, які можна було художньо інтерпретувати, створити вже художню концепцію події, надаючи їй психологічного обґрунтування. І найголовніше, І. Білик ніби “піднімався” над історичним матеріалом, виходив на вищий, філософський рівень осмислення фактів. Як на персні царя Соломона було написано “І це вже було”, так і в історії людської цивілізації були ситуації, які на іншому рівні повторювались пізніше. Однак, на жаль, найчастіше, за словами мудрого Геґеля, “Історія вчить тому, що нічому не вчить”... Але такі книжки, як “Золотий Ра” І. Білика, своїм морально-етичним потенціалом спрацьовують лише на добро.

Наступні романи І. Білика можна назвати своєрідною скіфською трилогією. І одразу ж зауважимо, що ключем до нашого минулого автор бере “Історію” Геродота, а в романі “Не дратуйте грифонів” давньогрецький історик став одним із чільних героїв твору. Романи ці про час, коли прадавні слов’яни почали контактувати з давніми греками. Почалося це з гомерівських часів (VIII ст. до н.е.), коли в Північному Причорномор’ї виникали міста-колонії, одній із яких, Ольвії (в І. Білика Ольбії), присвятив цілий четвертий том великий грецький історик Геродот. Назва Ольвія означало “щаслива”, “благословенна”, а можливо, й “урожайна”, а Пантікапея – “всехліборобська”, “всезбіжжева”. Тисячі тонн добірного зерна вивозили звідси в Елладу, а Мітрідат, цар Боспорського царства, мав державним знаком колос на монетах. Як писав Є. Маланюк, “з колоніальних осередків при дельтах наших річок і на чорноморським побережжі антична грецька цивілізація пішла водними шляхами на північ, і, як по жилах, розходилась по цілій землі” [2, 8]. Але що ж за народи жили там, котрі, за Є. Маланюком, належали до антично-грецького кола, були його північним сегментом? Були вони тоді своєрідним пограниччям, гіпербореїцями (люди далекої півночі порівняно з положенням Еллади), “благородне і мирне населення надчорноморського простору між довільним воюючим світом” (за Геродотом). Але спочатку зафіксуємо основні дати: похід перського царя Дарія у Скіфію – близько 514 р. до н.е., віхи життя Геродота – 484 – 424 р. до н.е.

Історичною основою роману “Не дратуйте грифонів” послужила розповідь Геродота про скіфського царя Скіла, котрий був вихований матір’ю-гречанкою й зовсім не любив свій народ, почувався серед нього якимось гостем. Було йому добре лише в Ольвії, куди він приходив сам, залишаючи воїнів за мурами, ішов у свій палац, який був одним із найбільших у місті, переодягався в еллінський одяг – і ставав греком. А був Скіл сином і онуком базилевса скіфів. Великий князь Велеслав мав двох синів – старшого Соболя й молодшого Осмогруда. От Соболя і був по-грецькому перейменований у Скіла. До речі, І. Білик у своїх романах чітко фіксує цю давню грецьку традицію – імена людей інших націй вони перекладали, отже, для повної та чіткої ідентифікації якоїсь історичної особи потрібно було знати обидва імена. Це часто утруднює сприйняття, але така була, за автором, історична реальність.

Убито великого князя Велеслава. Була споряджена валка возів і комонників, яка їхала сорок днів до місця поховання в Герри. А в цей час десять ладь, навантажених афінським, родоським і лесбоським товаром, відпливли від Ольвійської пристані й Бузьким лиманом попрямували до Бористену. Це було щасливим випадком для Геродота, який був тоді в Ольбії. Тут І. Білик чудово використовує цю ситуацію: подорож Геродота досі невідомою землею, його розмови зі скіфами, розпитування про історію краю, його жителів – усе те ми зустрінемо в його “Історії”. А те, що просто вражений він був, ближче познайомившись із цим народом, автор передав у цікавій сцені: “Скіфи – наймудріший з усіх народів!” – щиро захоплений, вигукнув Геродот. По тому, трохи схаменувшись, хотів додати, що скіфи – найрозумніші серед усіх, але після еллінів. Але змовчав, та у книжці так і напише: “Скіфи – наймудріший народ, але після еллінів”. А от розіграші, а то й просто жартівливі оповіді грецький історик часто приймав на віру, і тому в “Історії” є просто фантастичні відомості про деякі племена, звичаї, як-от знімання скальпів і пиття крові вбитого ворога, щоб перейняти його силу.

На історичному матеріалі із життя давньої Скіфії, стосунків цієї станової держави з містом-полісом Ольбією, через долі володарів І. Білик по-своєму порушив проблему, котра в Ч. Айтматова звалася “манкуртством”, а в

Р. Іваничука “яничарством”. Зрада своїх богів, зрада свого народу, звичайв його має бути засуджена як у ті далекі роки, так і в час нинішній.

У 521 році до н.е. престол Персії обійняв Дарій I Гестамп (Дар’явауш, як звали його насправді). Мрією його було завоювати весь світ, уже впали Мідія й Вавилон, Боспорською протокою він перейшов з Азії до Європи, пройшов землями фракійських племен і форсував Дністер через наплавний міст. Було під орудою Дарія 80 народів, головною ударною силою – 10-тисячний загін “безсмертних”, еліта армії, а всього до 700 тис. воїнів (уважається, що занадто перевищена цифра). Це зав’язка роману “Дикі білі коні” І.Білика, який вийшов у 1989 р. Причина походу – відрізати Елладу від північночорноморського хліба, ослабити її й помститися скіфам за вторгнення в Мідію.

Через міст нескінченним потоком лилася рать і віялом розтікалася по землі скіфів. А на березі Бугу зібралися на раду представники племен, які відчули загрозу від походу Дарія. Але, як це у нас і зараз, об’єднатися не вдалося. Наведемо лише деякі цитати з роману: “Турії не підуть супроти персів. Вони не дістануть землі турянської”, “Хай спробує Дарій удолати Віслу”, “А що ми лихого вчинили персові?”, “То небачена сила. Кров побіжить у землю і зробить її болотом, а ми однаково не встоїмо”, “Не можемо ми ратитися з персом. Треба миритись”. За Геродотом, лише будини, гелони і савромати підтримали скіфів. І. Білик пише ніби відсторонено, але відчувається авторська позиція – він засуджує позицію “моя хата скраю”, неможливість дійти згоди перед загрозою смертельної небезпеки.

Ми розуміємо авторський задум, його намагання прочитати події 512 року до н.е. очима людини кінця ХХ століття, приймаючи історичні події в етнічних авторських версіях. Проте все ж задумуєшся – а чи не занадто модернізована геополітична ситуація? Цього не скажеш щодо самого ходу цієї епопеї відступу – тут усе продумане, і навіть бій, у який ув’язалися з персами воїни Люта Пугачича, художньо мотивований як бездумна авантюра. Військо Дарія вели на схід, у бік Ітилю. Скіфи переступили всі межі дозволеного, порушили закон війни – ставай на бій, переможе сильніший. І тільки Боримисл убачав у такому відступі звитягу, інші ж бачили в ньому слабкість, і ляк, і немогу опиратися такому нападникові. А пізніше була таємна втеча перського війська до мосту, невдала погоня скіфів, коли їх покинуло військове щастя. Один із наймогутніших володарів світу втікав, як заєць, із рештками своєї армії...

І. Білик зумів показати як тактичну, так і стратегічну мудрість наших предків у військовому мистецтві, але головне – він зумів показати їхній бойовий дух. А от щодо загальної ідеї єдності племен, котрі мали б об’єднатися супроти спільного ворога, то цю проблему автор показав як хронічну, ніби нам віками притаманну.

Роман І. Білика про похід Дарія на наші південні землі – не єдиний художній твір в українській літературі про цей час історії. У 1993 році діаспорний автор зі США Р. Володимир (Володимир Кухар), поет, прозаїк, відомий науковець, видав роман “Тверська провесінь”. Задум його був дещо інший, ніж у І. Білика, адже він не вважав скіфів-сколотів нашими предками, це були військові кочівники зовсім іншого походження. Так от, ті племена, які відмовилися вступити в союз зі скіфами, навіть заборонили їм відступати через їхні землі. Головне було для них – використати війну, яка мала би прокотитися їхніми землями. Прочитується задум В.Кухаря: перенести на тисячі років назад ситуацію Другої світової війни, протистояння Німеччини і Радянського Союзу. Український прозаїк діаспори на давньому матеріалі ніби “програє” знову недавні події, дошукуючись якогось “третього шляху” для України у Другій світовій...

У новому романі “Цар і раб” (2007) І. Білик розповів про повстання Савмака в Боспорському царстві. Цікава його історична база. На початку XIX ст. в Херсонесі була знайдена стела із 60 рядками виразного тексту. Це був декрет на честь Діофанта, полководця царя Понту Мітрідата Евпатора, де описано похід Діофанта на укріплені поселення скіфів.

Уже наприкінці XIX ст. була знайдена монета із зображенням голови бога Геліоса, а над нею напис “Базилевс Савмак”. До речі, Савмак уже був основним героєм роману В. Полупуднева “Повстання на Боспорі”, котрий вийшов у 1960-х роках. Перу цього автора належить і двотомний роман “Мітрідат” про ці ж події історії нашого Причорномор’я.

Як зауважив сам І. Білик, приступаючи до нового історичного твору, він скрупульозно продумує його концепцію й вивчає розклад геополітичних сил навколо предмета свого зображення. Так було і при створенні роману “Цар і раб”. Події роману відбуваються в 110-105 рр. до н.е. На той час Боспорське царство зі столицею Пантікапея (нині Керч) сусідило на півночі зі скіфськими племенами. Його унікальне географічне положення здавна викликало заздрість царів понтійського царства, яке було могутніше й розвивалось динамічніше. Але на територію обох царств – і на Боспорське, і на Понтійське – уже поклала око могутня Римська імперія. Ще будуть затяжні війни Понту і Риму, а зараз лише римські сенатори, дипломати й купці більше як вивідники й розвідники приїжджають до цих земель.

Саме тоді, коли Боспорське царство постало перед вибором – бути “другом” молодого царя Понту Мітрідата або “другом римського народу”, від євнуха дізнався наступник трону Савмак, що він скіф. Це було потрясінням, адже його вихователі із дитячих років витравлював із нього все скіфське, виховував у ненависті до нього. Учитель відповів, що то було для того, аби перевертень завжди був найбільшим ворогом для своїх. І дізнався Савмак, що він – рідний брат скіфського царя Палака (за І. Біликом – Бориса). Автор досить тактовно показує, як пробуджується в Савмаку ота скіфська сутність, адже раніше він навіть мову їх уважав варварською, виховуючись в еллінському дусі.

У цій розмові з вуст скіфського царя ми дізнаємось і про етнологічну концепцію самого автора роману: “Правдиво речеш: і древляни, і руси, і сіверяни, й кривичі та словіни, – всі ми – скоти, всі, кого греки прозвали “скіфами”.

Можна повністю прийняти художню концепцію тих історичних часів, можна й полемізувати: чи міг молодий цар Мітрідат бути зброєносцем у Діофанта, сам ходити нічним містом, двічі їздити до скіфів? Та й узагалі, чи був він у Причорномор’ї в той час? Адже царство його – то не лише північні береги Чорного моря. Але ми маємо роман, де головний герой його – раб і цар Савмак – зображений живою діяльною людиною, яку розривають протиріччя того складного часу. Хоча які часи були простими? Заслуга І.Білика ще й у тому, що це твір – не лише ілюстрація подій, у ньому порушені соціальні, моральні проблеми (одну згадаємо – рабство-воля), які в усі часи залишаються актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кравченко І.* Іван Білик і його роман “Похорон богів” // *Вітчизна.* – 1988. – № 5.
2. *Маланюк Є.* Нариси історії нашої культури // *Київ.* – 1992. – № 8.
3. *Сорока М.* Язичництво і християнство в історичних романах І.Білика (“Меч Арея” і “Похорон богів”) // *Київ.* – 2000. – № 1-2.
4. *Харчук Р.* Сучасна українська проза. Постмодерний період. – К., 2008.

Отримано 22.06.2010 р.

м. Київ